

members of the Coalition and Opposition sides. Key role in this process is given to the Whips as parliamentary party's organizers. This naming is formed on the basis of the hunting metaphor.

Conclusions. The studying of metaphors in the UK parliamentary debates shows the usage of basic metaphorical representation of politics as family relations and hunting. The usage of this metaphor is stipulated by the role of the politicians in the processes of the political life tackled in the parliament of the United Kingdom and the perception of the British parliament as a whole.

Key words: metaphor, parliament, parliamentary debates, traditions, source domain, target domain, naming, metaphorical meaning.

Надійшла до редакції 6.04.16

Прийнято до друку 14.04.16

УДК 7.024.4:316.75(47+57)

РЕНЧКА Інна Євгеніївна,
аспірантка кафедри української мови
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
e-mail: irenchka2007@ukr.net

ВПЛИВ РАДЯНСЬКИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ НАСТАНОВ НА СЛОВНИКОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ НАЗВ МИСТЕЦЬКИХ НАПРЯМІВ І ТЕЧІЙ

Стаття присвячена розкриттю особливостей впливу радянських ідеологічних настанов на лексикографічне представлення номінативних одиниць зі сфери мистецтва на прикладі назв мистецьких напрямів і течій, зафіксованих у Словнику української мови в 11-ти томах (1970–1980). Особлива увага приділена висвітленню офіційної політики в галузі культури та мистецтва, а саме насажденню єдиного методу художнього відображення дійсності – соціалістичного реалізму та проведенню викривальних кампаній проти творчої інтелігенції. Наголошено, що ці процеси знайшли своє відображення в словниковій інтерпретації семантики слів на позначення назв мистецьких напрямів і течій. З'ясовано, що серед досліджуваних лексичних одиниць лише лексема «реалізм» зафіксована в словнику з позитивним оцінним значенням, а всі інші – з різко негативним. Зазначено, що ідеологізація та політизація лексичних одиниць зі сфери мистецтва досягалися шляхом використання в дефініціях та ілюстративному матеріалі ідеологічних маркерів і наведення цитат з авторитетних джерел, які характеризуються виразною оцінністю з позиції комуністичної ідеології.

Ключові слова: ідеологія, мистецькі напрями і течії, дефініція, ілюстративний матеріал, негативна оцінка, лексикографічне тлумачення, ідеологічний маркер.

Постановка проблеми. Для тоталітарної системи, що сформувалася в Радянському Союзі, характерним було максимальне втручання держави в усі сфери життя суспільства. Жорсткий ідеологічний контроль охоплював не лише політику, економіку, а й духовні та культурні процеси, пронизував естетичну діяльність людини, яка за радянської доби стала настільки регламентованою та уніфікованою, що почала втрачати ознаки творчості. «Партія прагнула виробити чітку, зрозумілу й стабільну систему ідейно-естетичних координат, яку легко сприйматимуть і засвоюватимуть маси, та ідеологічних норм і принципів, через які переступити неможливо» [1, с. 9]. Мистецтво перетворювалося на засіб формування в суспільній свідомості певних ціннісних установок, стереотипів мислення і поведінки, вигідних тоталітарній владі, що загалом, як і силові методи впливу – заборони та репресії, – слугувало досягненню її непорушності.

Панівні ідеологічні настанови закріплювалися в лексикографічних працях радянського періоду. Це теж здійснювалося згідно з вимогами керівної партії. Так, у праці

«Мовна система і мовленнєва діяльність» Л. Щерба, розмірковуючи над актуальними питаннями формування словника, зазначає, що в соціалістичному суспільстві «...словник повинен відображати радянську ідеологію», адже «ми живемо в буржуазному оточенні і буржуазний світ є не якимсь міфом, а реальністю, і тому ми повинні вміти й говорити про нього», що не може не позначатися на словниках [2, с. 311]. Відповідно до бінарної аксіологічної системи тоталітарного соціуму, кожному слову в тлумачних та енциклопедичних словниках прищеплювалася ідеологічна, чітко зорієнтована позитивна або негативна конотація, яка виявлялася у наведенні оцінного визначення в дефініціях лексичних одиниць або в цитатах-ілюстраціях до них. Ідеологізації зазнали різні тематичні групи лексики, зокрема й слова з галузі культури та мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ідеологічного впливу на мовну систему, зокрема її лексико-семантичний рівень, були предметом зацікавлення багатьох українських та зарубіжних учених (Б. Ажнюка, Г. Бенкендорфа, Т. Демкової, О. Демської-Кульчицької, В. Демченка, С. Єрмоленка, О. Зарецького, О. Калиновської, В. Кубайчука, О. Куця, Л. Масенко, Г. Мінчак, Б. Потятинника, О. Сербенської, Л. Ставицької, О. Стишова, Л. Струганець, О. Тараненка, О. Ткаченка, Г. Яворської; Д. Вайса, А. Вежбицької, М. Гловінського, К. Кесслера, Н. Купіної, А. Мазона, А. Норберта, П. Серіо, Т. Шамрай, В. Шмідта, М. Чудакової й ін.). Зокрема, концептуальні простори мов тоталітарних ідеологій ХХ століття – націонал-соціалізму й комунізму – розглядає у своїй праці Г. Бенкендорф [3]; проблеми взаємозв'язку мови та ідеології досліджують О. Калиновська [4], Г. Мінчак [5] та Г. Яворська [6]; специфічність словника тоталітарної епохи і технологію створення радянських ідеологем та метафор простежила Н. Купіна [7]. Однак незважаючи на зростання наукового інтересу до проблем впливу ідеології на функціонування мови, багато питань, пов'язаних із семантичними процесами, що відбуваються в її лексичній системі в умовах тоталітарного суспільства, ще не достатньо вивчені. Зокрема, малодослідженими лишаються процеси ідеологізації номінативних одиниць зі сфери мистецтва.

Мета статті – розкрити особливості впливу ідеологічних настанов на формування словникових дефініцій номенів зі сфери мистецтва на прикладі назв мистецьких напрямів і течій, зафіксованих у лексикографічних працях радянської доби.

Джерелом дослідження стали матеріали Словника української мови в 11-ти томах (1970–1980) (далі – СУМ).

Виклад основного матеріалу. Література та мистецтво завжди мали великий вплив на суспільну свідомість. Розуміючи це, партійне керівництво країни прагнуло цілковито підпорядкувати їх своєму впливові, направити їх у необхідне ідеологічне русло, взяти під свій контроль усі прояви творчої активності.

Із 1930-х років розгортається широка пропагандистська кампанія за утвердження єдиного творчого методу всієї «багатонаціональної радянської літератури та мистецтва». Ухвалення постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій» ознаменувало початок безмежного втручання держави у літературно-мистецьке життя, знищення численних літературних організацій та угруповань 1920-х років, встановлення жорстких канонів творчого процесу. «Узаконення» нового творчого методу – соціалістичного реалізму відбулося у серпні 1934 р. на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників. Визначальними для всього подальшого розвитку літератури та мистецтва в Радянському Союзі були такі підсумки з'їзду: «Соціалістичний реалізм як основний метод радянської літератури і літературної критики потребує від митця правдивого, конкретно-історичного відтворення дійсності в її революційному розвитку. При цьому правдивість та історична конкретність художнього зображення повинні поєднуватися із завданням ідейної переробки і виховання трудящих у дусі соціалізму» [8, с. 4]. Отже, творча діяльність зорієнтовувалася на пропагандистсько-виховні цілі, на безпосередню участь у процесі формування нової людини в ідеологічних координатах політичної системи.

Соцреалізм став офіційною естетичною доктриною радянської держави, єдиним можливим методом художнього зображення дійсності в СРСР упродовж усієї його історії.

Відповідно у СУМі лексема «реалізм» кодифікується з позитивним конотативним маркуванням, водночас метод соціалістичного реалізму протиставляється реалізму минулого і наділяється ідеологічною функцією – естетична категорія виразно поєднується з політичною: **РЕАЛІЗМ**, у, чол. 1. Основний метод художнього пізнання і правдивого відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі і мистецтві, представники якого застосовують цей метод... **▲ Критичний реалізм** – художній метод прогресивного мистецтва і літератури буржуазного суспільства, який полягав у глибоко правдивому відображенні життя і розкритті протиріч суспільної дійсності...; **Соціалістичний реалізм** – художній метод радянської літератури і мистецтва, який ставить своєю метою правдиве історично-конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку і комуністичне виховання трудящих. *Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку. В цій його суть, і цим саме істотно відрізняється він од реалізму критичного* (Максим Рильський, III, 1955, 158) [9, VIII, с. 466]. Позитивна конотація лексеми підкреслюється вживанням у дефініції оцінних атрибутів *основний, об'єктивної, прогресивного, глибоко правдивому*, а також розлогим за обсягом визначенням, що свідчить про важливе значення, яке надавалося цій номінативній одиниці.

Головними рисами радянського мистецтва визначаються ідейність, класовість, партійність. Зокрема, реалістично змалювати минуле письменники могли, лише показуючи класову боротьбу. Ідейність твору передбачала розкриття провідних «ідей партії», а також фактичне домінування змісту над формою твору. Партійним був лише той твір, який «брав участь у будівництві комунізму», тобто відгукувався на злободенні проблеми суспільства [10, с. 435]. Визнання партійності як абсолютного пріоритету в соцреалістичній естетиці відображено в словниковій статті лексеми «свобода», дефініція якої доповнена ідеологічно значущою ілюстрацією: **СВОБОДА**, и, жін. *Справжню, реальну свободу в творчості забезпечує принцип партійності, вимагаючи зв'язку літератури і мистецтва з пролетаріатом, служіння найширшим народним масам* (Радянське літературознавство, 9, 1969, 7) [9, IX, с. 98]. Натомість наслідком «успішного» втілення в життя цих принципів стало цілковите позбавлення митців свободи творчості, можливості вияву вільної думки, що йшла б у розріз з офіційною ідеологією. Тих же, хто хотів бути «нейтральним», вважали ворогами, а їхню творчість «буржуазною» та «контрреволюційною».

Нове радянське мистецтво утверджувалося одночасно із запереченням усіх інших мистецьких напрямів і течій. Відкидався весь попередній – вітчизняний та зарубіжний – модерністський досвід як такий, що не відповідає завданням перебудови країни [11, с. 20]. Загалом він почав трактуватися як «формалізм», а різні течії, естетичні принципи яких відрізнялися від соціалістичного реалізму, – «формалістичними». У «формалістичних вивертах», безідейності, антинародності звинувачували символістів, футуристів, імпресіоністів, імажиністів та представників багатьох інших «нереалістичних» напрямків літератури і мистецтва, яким не було місця при соціалізмі.

Після війни ідеологічний нагляд за сферою культури та мистецтва став ще інтенсивнішим. Було проведено чергову викривально-каральну кампанію, втілену в сумнозвісній політиці «ждановщини», що скеровувалася проти «безідейності, безпринципності, формалізму, космополітизму й низькопоклонства перед гнилим Заходом» [12, с. 118].

Широкий наступ проти творчої інтелігенції розпочався після відвідання наприкінці 1962 р. М. Хрущовим виставки художників-авангардистів у московському Манежі, присвяченої 30-річчю московського відділення Спілки художників СРСР. Хрущов різко розкритикував модерністське мистецтво, звинуватив художників у «зраді інтересів народу», аполітичності, ірраціоналізмі, у спотворенні людської сутності. «Розгром, влаштований М. Хрущовим, став сигналом для повсюдної боротьби з модернізмом, абстракціонізмом, з будь-якими новаціями, що виходили за рамки традиційного реалістичного мистецтва» [13, с. 241]. «Незрозумілість» авангардних течій, їхня «позаідейність» становили загрозу не лише соцреалістичному мистецтву, а й всьому

суспільству, пронизаному єдиною ідеологією. Тож такий «зухвалий» вияв інакодумства викликав справжню хвилю цькувань та гонінь молодих митців, ігнорування їхньої творчості. На думку В. Барана, ця погромна ідеологічна кампанія, названа «боротьбою з абстракціонізмом і формалізмом», мала значно глибше коріння, ніж здавалося на перший погляд. Вона «стала захисною реакцією системи на процес оновлення та реформування, що відбувався в країні... захисною реакцією апарату, який прагнув зберегти і посилити свій контроль над суспільством» [13, с. 244].

Віддзеркаленням радянської офіційної політики в галузі культури та мистецтва були лексикографічні праці, що уклалися під тиском комуністичної ідеології. Вони стали одним із засобів конструювання тоталітарної дійсності, для якої характерною була поляризація понять за їхньою належністю до «своєї» чи «чужої» системи цінностей. Назви різноманітних мистецьких течій у СУМі представлені в опозиції до соціалістичного реалізму як «невластиві», «ворожі» радянському суспільству «буржуазні» зарубіжні або дореволюційні явища. Нейтральним словам з галузі мистецтва, «що активно побутували на Заході, радянська система пропонувала заідеологізовані негативні дефініції, оскільки зміст більшості понять, номінованих цими словами, критикувався, розвінчувався радянською ідеологією...» [14, с. 66].

Виразно негативне забарвлення лексичним одиницям на позначення «нереалістичних» мистецьких напрямів і течій надавали ідеологічно оцінні атрибути «формалістичний», «буржуазний», «дрібнобуржуазний», «реакційний», а також просторово-часові маркери «у буржуазному мистецтві та літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття», «у західноєвропейському буржуазному мистецтві», «у мистецтві початку ХХ століття» тощо. Прикметник «формалістичний», який використовується майже в кожній словниковій статті досліджуваних понять, є носієм стійкої негативної оцінки, на що звертає увагу у своїй праці Н. Купіна [7, с. 40]. За функцією негативної оцінки він прирівнюється до атрибута «буржуазний» і набуває значення «не наш», «чужий», «ворожий народному мистецтву». Наприклад: **ЕКСПРЕСІОНІЗМ**, у, чол. **Формалістична** течія в буржуазному мистецтві та літературі ХХ ст., представники якої суб'єктивний світ художника вважають єдиною реальністю, а вираження його – головною метою мистецтва [9, II, с. 464]; **КУБІЗМ**, у, чол. У західноєвропейському буржуазному мистецтві початку ХХ ст. – **формалістичний** напрям, представники якого зображували предмети реального світу у вигляді геометричних фігур (куба, конуса тощо) [9, IV, с. 381]; **КОНСТРУКТИВІЗМ**, у, чол. 2. В образотворчому мистецтві та літературі початку ХХ ст. – дрібнобуржуазна **формалістична** течія, що заперечувала ідейний зміст мистецтва й підмінювала художній образ абстракцією [9, IV, с. 266]; **ІМАЖИНІЗМ**, у, чол. **Формалістичний** напрям у мистецтві й літературі початку ХХ ст., що характеризується запереченням ідейності мистецтва та пошуками нових зображальних засобів у поезії, зокрема – створенням примхливих і не пов'язаних між собою словесних образів [9, IV, с. 18]; **СУПРЕМАТИЗМ**, у, чол. **Формалістична** течія в мистецтві початку ХХ ст., представники якої вдавалися до абстрактного комбінування геометричних фігур або об'ємних форм [9, IX, с. 849]; **СЮРРЕАЛІЗМ**, у, чол. **Формалістичний** напрям у буржуазному мистецтві й літературі ХХ ст., який заперечує роль розуму й досвіду в творчості та шукає джерела її в сфері підсвідомого, інтуїтивного [9, IX, с. 908] (тут і далі напівжирний курсив наш. – І.Р.). Отже, слово «формалістичний» додавали до визначення будь-якої мистецької течії, яка не приймалася радянською владою. Набуваючи в такому контексті експресивного забарвлення, воно стає пейоративом з розмитим значенням.

Поняття *формалізм* трактується як «реакційний напрям у літературі, мистецтві, що нехтує ідейним змістом, вважаючи форму єдиною естетичною цінністю мистецтва; характерний для буржуазної культури» [9, X, с. 619]. Ідеологічно зорієнтований семантичний обсяг цього слова увиразнюється цитатами-ілюстраціями: «*Мате [Залка] був переконаний і непримиренний поборник реалізму. Формалізм у мистецтві та літературі він палко*

ненавидів (Юрій Смолич, Розм. з чит., 1953, 64); *Мистецтво соціалістичного реалізму виковувалось у боротьбі з формалізмом і натуралізмом, з потворними проявами буржуазної ідеології* (Радянська Україна, 10.III 1957, 1)» [9, X, с. 619]. У наведеному тлумаченні та в ілюстративному матеріалі викладається ціла доктрина радянського мистецтва з його ключовими протиставленнями «зміст – форма», «соціалістичний реалізм – формалізм», «соціалістичний – буржуазний», що є наскрізними для всієї мистецької сфери.

У лексикографічних трактуваннях номінативних одиниць на позначення різних мистецьких напрямів і течій досить поширеним є ще один ідеологічно оцінений атрибут – «занепадницький», що є специфічним для інтерпретації саме цієї тематичної групи лексики: **МОДЕРНІЗМ**, у, чол. 1. *Занепадницька* течія у буржуазному мистецтві й літературі [9, IV, с. 776]. Часто номенам надається подвійна і навіть потрійна конотативна характеристика – «формалістичний», «занепадницький», «буржуазний»: **АБСТРАКЦІОНІЗМ**, у, чол. *Формалістичний занепадницький* напрям у *буржуазному* образотворчому мистецтві ХХ ст. [9, I, с. 7]; **ДЕКАДЕНТСТВО**, а, сер. Загальна назва *занепадницьких* течій у *буржуазному* мистецтві епохи імперіалізму [9, II, с. 233]; **ФУТУРИЗМ**, у, чол. *Формалістичний занепадницький* напрям в *буржуазному* мистецтві та літературі (перев. поезії) на початку ХХ ст., який заперечував реалізм, відкидав класичну спадщину, намагаючись зруйнувати всі традиції й прийоми старого мистецтва створенням нового стилю, нібито відповідного сучасності [9, X, с. 657].

Визначення, як бачимо на прикладі дефініції слова *футуризм*, часто супроводжуються модальними частками «ніби», «нібито», позначкою-коментарем «так званий» («*Партія ще і ще раз наголошувала на тому, що так зване «мистецтво для мистецтва», відрив від життя, захоплення буржуазним естетством і декадентством призводить до творчої смерті, заводить художника у ворожий табір* (Радянське літературознавство, 5, 1958, 5)» [9, II, с. 233] – ілюстрація до слова *декадентство*), використанням «іронічних лапок» (термін В. Клемперера [15, с. 217]) («*Сюрреалісти вважали об'єктом мистецтва «вищу реальність»... , яка не має нічого спільного з навколишнім світом і практичним досвідом* (Літературна Україна, 24.V 1968, 2)» [9, IX, с. 908] – ілюстрація до слова *сюрреаліст*) та префікса *анти-* (**СИМВОЛІЗМ**, у, чол. *Антиреалістичний* напрям у літературі та мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст. ... [9, IX, с. 175]. Усі ці засоби виконували роль ідеологічних маркерів, вказуючи на неправдивість висловленого або на несумісність окресленого поняття з аксіологічною системою радянської дійсності.

Негативний конотативний заряд лексем посилювався за допомогою ілюстративного матеріалу, дібраного з різних авторитетних джерел, що переконливо демонструвало особливості функціонування в мові витлумаченого слова. Незважаючи на досить «вичерпну» семантичну характеристику слів у дефініціях, ілюстрації ще більше увиразнювали їхнє лексичне значення у вигідному для офіційної ідеології аспекті: «*Для соціалістичного реалізму неприйнятна умовність, яка панує в мистецтві буржуазного модернізму* (Про багатство літератури, 1959, 18)» [9, IV, с. 776] (ілюстрація до лексеми *модернізм*); «*Сюрреалізм, абстракціонізм та інші напрями і течії сучасного буржуазного мистецтва чужі і ворожі великим традиціям Есхіла, Рафаеля, Шекспіра, Гете, Пушкіна, Шевченка, Репіна, Толстого та інших геніальних творців художньої культури людства* (Радянське літературознавство, 2, 1957, 21)» [9, I, с. 7] (ілюстрація до лексеми *абстракціонізм*).

Особливу роль ілюстративний матеріал відігравав у тлумаченнях слів, що означали назви осіб за їхньою належністю до певного мистецького напрямку чи течії. Дефініції цих лексем в СУМі нейтральні, однак наведені цитати надавали їм чіткої негативної конотації: **ІМАЖІНІСТ**, а, чол. Послідовник, прибічник імажинізму. *В буржуазній літературі епохи імперіалізму виникло ряд течій, що мали занепадницький характер, – символісти, імажиністи, декаденти всіх мастей* (Радянське літературознавство, 1, 1958, 26) [9, IV, с. 18]; **КУБІСТ**, а, чол. Послідовник кубізму. *Великі письменники-реалісти... виступали проти занепадницької літератури, ...кубістів, сюрреалістів* (Радянське

літературознавство, 5, 1957, 76) [9, IV, с. 381]; **АБСТРАКЦІОНІСТ**, а, чол. Послідовник, прихильник абстракціонізму. *Презирливе ставлення до людини, до її внутрішнього світу, свідоме спотворення її тіла в скульптурі і живопису пронизує всю творчість абстракціоністів* (Комуніст України, 2, 1963, 60) [9, I, с. 7].

Нерідко в тлумаченнях «ворожих» слів або в ілюстраціях до них натрапляємо на експресиви – слова, що позначають крайню межу негативної оцінки: **ФУТУРИСТ**, а, чол. *Шкідливу, руйницьку роботу провадили в нашій мові лихого пам'яті футуристи* (Максим Рильський, III, 1956, 65) [9, X, с. 657]; **ФОРМАЛІСТИЧНИЙ**, а, е. *Новаторство форми не повинно бути самоціллю. Під виглядом новаторства нерідко виступали представники різних формалістичних напрямів у мистецтві, які оголошували всяке кривляння чимсь новим* (Історія української літератури, II, 1956, 35) [9, X, с. 620]; **НАТУРАЛІЗМ**, у, чол. *Мистецтво соціалістичного реалізму виховувалось у боротьбі з формалізмом і натуралізмом, з потворними проявами буржуазної ідеології* (Радянська Україна, 10.III 1957, 1) [9, V, с. 219]. Експресиви, як і інші розглянуті вище ідеологічні маркери, використані в словникових статтях, були тією призмою, крізь яку читачі сприймали зміст лексем, отримуючи в готовому вигляді таку оцінку понять, позначуваних ними, що була вигідною радянській владі.

Висновки. Отже, лексикографічне представлення назв мистецьких напрямів і течій у радянську добу здійснювалося під впливом панівної тоталітарної ідеології, яка пронизувала не лише політичне, соціально-економічне, а й духовне, культурне життя суспільства. Література і мистецтво під партійним контролем реалізували ідеологічні та ідейно-естетичні програми, необхідні для забезпечення диктатури комуністичної партії. Вся історія розвитку радянського мистецтва пройшла під знаком протиставлення його світовим здобуткам, тотального панування соціалістичного реалізму, знищення інакодумства, повної ідеологізації творчості та її підпорядкування вимогам політичного устрою. Лексичні одиниці на позначення назв різних мистецьких напрямів і течій, за винятком реалізму, були носіями негативного конотативного заряду. Вони ідеологізувалися та політизувалися за допомогою використання в словникових статтях ідеологічно оцінних атрибутів, просторово-часових маркерів, експресивно забарвлених слів тощо, які надавали їхній семантиці негативної оцінки та обмежували їхнє функціонування в мові.

Перспективами подальшого дослідження є проведення порівняльного аналізу дефініцій назв мистецьких напрямів і течій, наведених у словниках радянського та пострадянського періодів, з метою простеження процесів їхньої деідеологізації.

Список використаної літератури

1. Жулинський М. Соціалістичний реалізм – творчий метод чи ідеологічний інструмент? / М. Жулинський // *Studia Sovietica*: збірник. – Випуск I. Ідеологічні та естетичні стратегії соцреалізму. – К. : Інститут літератури НАНУ, 2010. – 297 с.
2. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
3. Бенкендорф Г. Д. Химери в оселі буття / Г. Д. Бенкендорф. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – 185 с.
4. Калиновська О. Ідеологічний контекст як умова лексико-семантичних трансформацій в українському радянському політичному дискурсі / О. Калиновська // *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 20–28 вересня 2012 р.). – Івано-Франківськ, 2012. – 716 с. – С. 220–224.
5. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі преси 90-х років XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. Б. Мінчак. – К., 2003. – 21 с.
6. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська. – К., 2000. – 288 с.
7. Купина Н. Тоталітарний яззык: словарь и речевые реакции / Н. Купина. – Екатеринбург–Пермь: Изд-во Урал. ун-та – ЗУУНЦ, 1995. – 144 с.
8. Первый Всесоюзный съезд советских писателей. 1934 : Стенограф. отчет (приложения) / сост. С.С. Лесневский. – М. : Советский писатель, 1990. – 169 с.
9. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

10. Геллер Л. Эстетические категории и их место в соцреализме ждановской эпохи / Л. Геллер // Соцреалистический канон / под ред. Х. Гюнтера, Е. Добренко. – СПб. : Академический Проект, 2000. – 1036 с. – С. 434–448.
11. Склярєнко Г. Імпресіонізм в українському живописі. Особливості інтерпретації художнього досвіду / Г. Склярєнко // Мистецтвознавство України. – 2010. – Вип. 11. – С. 16–22.
12. Сірук Н.М. Ідеологічний нагляд за культурною сферою України (друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ ст.) / Н.М. Сірук // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зап. РДГУ. – Вип. 20. – Т. 2. – Рівне : РДГУ, 2014. – С. 117–121.
13. Баран В. Україна 1950–1960-х рр. : еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.
14. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики : дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 / О. О. Кабиш. – К., 2007. – 234 с.
15. Клемперер В. ЛТІ. Язык Третьего рейха. Записная книжка филолога / В. Клемперер; пер. с нем. А.Б. Григорьева. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – 384 с.

References

1. Zhulynskiy, M. (2010). Socialist realism. A creative method or an ideological tool? In *Studia Sovietica. Ideological and aesthetic strategies of socialist realism*, Issue 1, 7-18. Kyiv: Institute of the literature NAN Ukraine (in Ukr.)
2. Shcherba, L. V. (1974). *Language system and verbal activity*. Leningrad: Nauka (in Russ.)
3. Benkendorf, H. D. (2006). *Chimeras in the house of being*. Kyiv: Publishing Center of KNLU (in Ukr.)
4. Kalynovska, O. (2012). Ideological context as a condition of lexical-semantic transformations in the Ukrainian Soviet political discourse. *Semantyka movy i tekstu: materialy XI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Ivano-Frankivsk, 20-28 veresnia 2012 roku (Proc. Semantics of the language and text: XI Int. Sci. Conf., Ivano-Frankivsk, 20-28 Sept. 2012)*, 220-224 (in Ukr.)
5. Minchak, H. B. (2003). *Connotative semantics of the modern ideologically marked nominative units (in Ukrainian press of the 1990s of the XX century)*: Thesis of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Kyiv (in Ukr.)
6. Yavorska, H. M. (2000). *Prescriptive linguistics as discourse: Language, culture, power*. Kyiv: VIPOL (in Ukr.)
7. Kupina, N. (1995). *Totalitarian language: dictionary and verbal reactions*. Yekaterinburg-Perm: University of Ural – ZUUNTS (in Russ.)
8. Lesnevskii, S. S. (Comp.). (1990). *The first All-Union congress of Soviet writers. 1934: excerpts from the transcript (apps)*. Moscow: Sovetskii pisatel (in Russ.)
9. *The Dictionary of the Ukrainian Language. (1970–1980). Ed. by I. K. Bilodid. Vols. 1-11*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)
10. Geller, L. (2000). Aesthetic categories and their place in the socialist realism of Zhdanov era. In Kh. Giunter & Ye. Dobrenko (Eds.), *The socrealistic canon*, 434-448. St. Petersburg: Akademicheskii Proekt (in Russ.)
11. Skliarenko, H. (2010). Impressionism in Ukrainian art. The peculiarities of interpretation of the artistic experience. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy (Art Studies of Ukraine)*, 11, 16-22 (in Ukr.)
12. Siruk, N. M. (2014). The ideological supervision of the cultural sphere of Ukraine (second half of the 40s - the early 50s of the 20th century). *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku: naukovi zapysky RDHU (Ukrainian culture: past, present, and the ways of development: Scientific notes of RSHU)*. Issue 20, Vol. 2, 117-121 (in Ukr.)
13. Baran, V. (1996). *Ukraine in 1950-1960s: the evolution of the totalitarian system*. Lviv: Institute of the Study of Ukraine NAN Ukraine (in Ukr.)
14. Kabysch, O. O. (2007). *Changes in the semantic structure and functioning of marked lexics*. Thesis of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Kyiv (in Ukr.)
15. Klemperer V. (1998). *The Language of the Third Reich: a philologist's notebook*. (A.B.Grigoryeva, Trans). Moscow: Progress-Traditsiia (in Russ.)

RENCHKA Inna Yevgeniyivna,

Post-graduate student

National University of “Kyiv-Mohyla Academy”

e-mail: irenchka2007@ukr.net

INFLUENCE OF SOVIET IDEOLOGICAL ATTITUDES ON THE DICTIONARY INTERPRETATION OF THE NAMES OF ART MOVEMENTS AND STREAMS

The paper is devoted to analysis of the problem of the influence of totalitarian ideology on the spiritual and cultural life of society as well as of the reflection of these processes in the lexicographical works of the Soviet era. In recent years a scientific interest in the problems of interrelation between the language and ideology increased. However, the processes of the ideologization of the lexical items related to the sphere of art have become beyond the attention of researchers. The paper is aimed to reveal the peculiarities of the influence of Soviet ideological attitudes on the formation of the dictionary

definitions of the nominative units related to the sphere of art, on the example of the names of art movements and streams recorded in the Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes (1970–1980). The investigation uses the descriptive method and the component analysis method as the best suited to this study. The techniques for the classification and systematization of lexical material are also involved. Special attention is paid to the enlightenment of the official policy in the sphere of culture and art, namely to the imposition of a single method of the artistic reflection of reality, the socialist realism, and to the organization of revelatory campaigns against artists. Literature and art under the party control implemented the ideological and aesthetic programmes, needed to ensure the dictatorship of the Communist party. The whole history of the development of Soviet art was marked by opposition to global achievements, total domination of socialist realism, destruction of dissent, complete ideologization of art and its subordination to the requirements of the political order.

It is proven that these processes are reflected in the dictionary interpretation of the semantics of the names of art movements and streams. Among the analyzed lexical items only the word "realism" is fixed in the dictionary having a positive appraisal meaning, while all the others with distinctly negative ones. A special role in giving negative connotations to the words belongs to the adjective of "formalistic", which is used in almost every dictionary entry of the studied concepts. This word performs the expressive function in that context that indicates its desemantization. The negative connotation of the lexemes was amplified by using illustrative material, chosen from various authoritative sources that demonstrated the features of the functioning of the words in the language. The use of ideological markers in the definitions and illustrative material as well as important for the Communist ideology citations indicates the ideologization and politicization of lexemes related to the sphere of art. It proves in addition that in the Soviet times the ideology influenced not only on the social and political nominative items, but also on other thematic groups of vocabulary.

Key words: ideology, art movements and streams, definition, illustrative material, negative connotation, lexicographical interpretation, ideological marker.

Надійшла до редакції 16.03.16

Прийнято до друку 14.04.16

УДК 81'42

КАЛЬКО Валентина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
українського мовознавства і прикладної
лінгвістики Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: mkalko@ukr.net

МЕТАФОРИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ДОМЕНІВ СВІЙСЬКА ТВАРИНА → ЛЮДИНА В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ

У статті здійснено аналіз метафоричної взаємодії «свійська тварина → людина» на матеріалі українських паремій у проекції на психокогнітивні структури етносвідомості. Встановлено, що в основу концептуалізації тваринного світу покладені наївні уявлення людей про стереотипи поведінки тварин, а також аксіологічні маркери етносвідомості. Здатність до метафоричної номінації індивіда в паремійній картині світу виявляють усі без винятку назви свійських тварин: баран, віця, ягня, бик, вів, корова, кінь, лоша, коза, козел, свиня, осел, кіт, собака. У семантиці зооморфних метафор домінує пейоративна емоційно-оцінна ознака як один із найбільш потужних експресивних способів, спрямованих на пониження статусу адресата. Негативно-оцінна зооморфна номінація пов'язана передовсім із тими рисами характеру, поведінки, інтелекту, фізичних чи психологічних особливостей, соціального статусу людини, які уподібнюють її до тварини.

Ключові слова: мовна картина світу, паремія, метафора, прототип, символ, зоонім.